

Franciszek Jakubczak

"O Ludwiku Krzywickim : studium społeczno-ekonomiczne", Tadeusz Kowalik, Warszawa 1959 : [recenzja]

Przegląd Socjologiczny / Sociological Review 15/1, 158-160

1961

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tom drugi *Dziel* oprócz słowa od redakcji, informującego o kwestiach związanych z bibliografią prac Krzywickiego i podającego pokrótce dane biograficzne dotyczące początków jego działalności publicystyczno-naukowej, zawiera blisko siedemdziesiąt artykułów, recenzji i obszerniejszych przyczynków ogłoszonych w latach 1880—1886. W okresie tym Krzywicki kończy dopiero studia, w trakcie których rozwija ożywioną działalność społeczną w marksistowskim kółku „krusińszczyków”. Po wydaleniu z uczelni za udział w „schodce apuchtinowskiej” Krzywicki udaje się do Lipska, gdzie pracuje nad wydaniem przekładu pierwszego tomu *Kapitału* i studiuje filozofię oraz skąd pisuje do „Przeglądu Tygodniowego”. Z kolei wyjeżdża do Zurychu, a następnie do Paryża, gdzie obejmuje redakcję „Przedświtu” — zagranicznego organu „Proletariatu”.

W licznych artykułach z tego okresu omawiał Krzywicki zagadnienia walki politycznej i problemy ideologiczne ruchu robotniczego, popularyzował materialistyczne pojmowanie dziejów i marksowską ekonomię polityczną. Od czasów emigracji datują się też trwałe zainteresowania Krzywickiego dla etnologii, antropologii i archeologii.

Po powrocie do kraju, pod koniec 1885 roku, przebywa Krzywicki przez pewien czas w Galicji, gdzie kontynuuje żywą działalność publicystyczną.

Tom drugi *Dziel* otwiera pierwsza drukowana praca Krzywickiego — *Czerwony Bór*, będąca jednym z wielu haseł opracowanych przez młodego studenta dla wielotomowego *Słownika geograficznego*. Zamyka tom obszerniejszy szkic *Ustrój społeczny u ludów pierwotnych* — tak znamienny dla głównego nurtu zainteresowań naukowych Krzywickiego.

Tom trzeci *Dziel* obejmuje prace ogłoszone od połowy 1886 — do połowy 1888. W okresie tym, z uwagi na zakaz pobytu w Warszawie, przebywa Krzywicki w rodzinnym Płocku. Są to lata osłabienia działalności socjalistycznej po rozgromieniu I Proletariatu i straceniu jego przywódców.

Obok licznych publikacji i rozpraw pisze w tym czasie Krzywicki pierwszą swoją książkę naukową pt. *Ludy. Zarys antropologii etnicznej*. Są to lata uprawiania przez Krzywickiego szczególnie ożywionej publicystyki społecznej. Drukuje wtedy liczne artykuły w „Prawdzie” Świętochowskiego i w ludowcowym „Głosie”.

Wśród przeszło sześćdziesięciu zamieszczonych w tym tomie najróżnorodniejszych prac — od recenzji z dzieł Marksa aż po artykuły o hipnotyzmie — znajduje się również znana rozprawa *Idea a życie*.

Zapoczątkowane sygnalizowanymi tomami publikowanie dorobku naukowego Ludwika Krzywickiego ułatwi wykorzystanie tego dorobku i przyczyni się do jego spopularyzowania. Tym samym publikacja *Dziel* Krzywickiego spełni bardzo pozytywną rolę w rozwoju socjologii w naszym kraju. Należy tylko życzyć sobie, aby publikacja ta była jak najszybciej doprowadzona do końca.

F. Jakubczak

Tadeusz Kowalik, O LUDWIKU KRZYWICKIM. STUDIUM SPOŁECZNO-EKONOMICZNE, Warszawa 1959, PWN, ss. 382.

Studium Kowalika ukazało się w ramach publikacji związanych z setną rocznicą urodzin Ludwika Krzywickiego¹. Autor podejmuje próbę przedstawienia sylwetki Krzywickiego jako ekonomisty. Zdaje sobie jednak sprawę z faktu — na co zwraca uwagę w słowie wstępnym — że Krzywicki był przede wszystkim socjologiem, a jego prace ekonomiczne nie były pracami teoretyka ekonomii w ścisłym tego słowa znaczeniu, lecz dziełami socjologa zajmującego się problematyką ekonomiczną. Odpowiedź na pytanie „kim był Krzywicki” i jaka była społeczna funkcja cało-

¹ W związku z setną rocznicą urodzin Ludwika Krzywickiego ukazały się ponadto: monografia T. Szturm de Sztrema, *Instytut Gospodarstwa Społecznego*, specjalny zeszyt Biuletynu IGS, trzy tomy *Wspomnień* Krzywickiego i trzeci tom zbiorowego wydania jego *Dziel*.

kształtu jego poglądów i działalności pozostawia autor socjologom, traktując wszelkie własne wywody, wykraczające poza zakres ekonomii, jedynie jako hipotezy.

Najprawdopodobniej jednak wspomniany już ścisły związek problematyki ekonomicznej i socjologicznej w dziełach Krzywickiego oraz trudność lub wręcz niemożliwość wyraźnego rozgraniczenia tych dwóch stron jego twórczości sprawiły, że omawiana praca nie przybrała charakteru studium wyłącznie ekonomicznego, co znalazło nawet wyraz w tytule publikacji.

Spśród pięciu rozdziałów, z których składa się książka, jedynie dwa — o teorii agrarnej i teorii kapitalizmu monopolistycznego — poświęcone są zagadnieniom ściśle ekonomicznym. Objętościowo stanowią one mniej niż połowę książki. Rozdział pierwszy traktujący o Krzywickim jako o popularyzatorze teorii Marksa i krytyku ekonomii mieszczańskiej jest w przeważającej mierze przyczynkiem z zakresu historii myśli społecznej i ruchów społecznych.

Najbardziej wyodrębnia się z konstrukcji książki rozdział czwarty, mający w zamierzeniu autora przedstawiać Krzywickiego jako kierownika Instytutu Gospodarstwa Społecznego, w rzeczywistości jednak będący zwięzłym zarysem dziejów tej placówki. Rozdział końcowy relacjonujący zasadnicze stanowiska w „sporze o Krzywickiego”, który koncentruje się wokół kwestii zaliczania go, bądź nie zaliczania, do marksistowskiego nurtu myśli społecznej, wykracza również poza ramy poglądów ekonomicznych Krzywickiego i nosi w znacznej mierze charakter samodzielnego przyczynka do tego sporu.

Drugą istotną cechą tej publikacji jest jej charakter wartościujący. Kryterium tego wartościowania stanowi zgodność lub niezgodność poglądów Krzywickiego z marksizmem.

Autor rozpoczął pracę nad książką w INS w roku 1953. Lata następne były okresem szeregu przewartościowań, a ostateczny kształt pracy — jak stwierdza autor — zrodził się w polemikach i dyskusjach.

W rozdziale pierwszym książki, na tle szeroko i wnikliwie zarysowanej sytuacji społecznej kraju w latach osiemdziesiątych ubiegłego stulecia (charakterystyka tego tła utrzymana jest w duchu *Wspomnień* Ludwika Krzywickiego z tego okresu, na które autor zresztą często się powołuje), szczególnie wyeksponowane zostały poglądy i rola grupy „krusińszczyków”, której przywódcami byli: Krusiński, Białobłocki i Krzywicki. Autor wytyka historykom ruchu robotniczego niedoceniając zasług tej grupy i przypisuje jej odegranie w polskim ruchu robotniczym roli analogicznej do roli grupy Plechanowa „Wyzwolenie Pracy” w rosyjskim ruchu robotniczym. W rozdziale tym omówione są również stosunki między grupą „krusińszczyków” a grupą Waryńskiego, legalna publicystyka marksistowska „krusińszczyków” i ich prace nad przekładem I tomu *Kapitału* Marksa, publicystyka emigracyjna Krzywickiego z okresu, gdy był redaktorem pisma Proletariatu — „Przedświt” i „Walki klas”, oraz jego wystąpienia polemiczne w obronie tez i idei III tomu *Kapitału*.

Najbardziej ekonomiczne rozdziały książki o teorii agrarnej i teorii kapitalizmu monopolistycznego traktują o poglądach Krzywickiego w odniesieniu do poszczególnych zagadnień z tego zakresu, takich jak rozwój kapitalizmu w rolnictwie, rozwarstwienie i pauperyzacja, sprawy stosunku partii robotniczej do chłopstwa, sprawy kartelów, monopoli i kryzysów gospodarki kapitalistycznej. Autor omawia te zagadnienia w oparciu o podstawowe prace Krzywickiego z tej dziedziny, jak *Kwestia rolna* i *Wstęp do historii ruchów społecznych*, wykorzystuje także liczne drobniejsze przyczynki i wystąpienia publicystyczne.

Rozdział o Instytucie Gospodarstwa Społecznego omawia kierunki prac badawczych tej placówki ściśle związane z problematyką warunków życia mas robotniczych i chłopskich oraz konfliktami socjalnymi dojrzewającymi w międzywojennej Polsce. Omawia także bogaty dorobek wydawniczy IGS z głośnymi pamiętnikami bezrobotnych, chłopów i emigrantów na czele oraz ewolucję ideową zespołu IGS w kierunku radykalizmu i powiązania z ruchem robotniczym.

W końcowym rozdziale książki, przedstawiającym stanowiska w „sporze o Krzywickiego” oraz czynniki, warunkujące zmianę jego postawy społecznej i odejście od rewolucji jako drogi do socjalizmu, zawarta jest również ocena miejsca Krzywickiego w dziejach polskiej myśli społecznej. Fragment tej oceny warto przytoczyć dosłownie:

„Ludwik Krzywicki był jednym z najbardziej wykształconych postaci, jakie wydała kultura polska. Był chyba najwybitniejszą postacią polskiej myśli społecznej końca XIX i pierwszej połowy XX wieku.

„Był materialistą historycznym, władającym tak przebogatym materiałem, z tak wielu dziedzin życia społecznego, że ujmował proces historyczny szerzej i pełniej niż ktokolwiek inny w dotychczasowym rozwoju nauk społecznych w Polsce. Zakres jego wiedzy sięgał od rzeczowej, materialnej kultury społeczeństwa aż po psychologię życia zbiorowego, od pierwocin więzi społecznej aż po czasy i sprawy monopoli, rasizmu, Polski lat trzydziestych, od historii myśli ekonomicznej (którą wykładał) aż po historię religii.

„Był najwybitniejszym socjologiem polskim, jednym z najwybitniejszych marksistów-ekonomistów aż po nasze czasy. Krzywicki wprowadził marksizm do nauki polskiej. Ukazał atrakcyjność i płodność metody marksistowskiej na przykładzie badań prowadzonych przez niego w wielu dyscyplinach wiedzy. Jego indywidualny dorobek w tym zakresie nie ma w Polsce równego aż do chwili obecnej.

„Pod względem ogromu przebadanego przez siebie materiału można go porównać z najprzedniejszymi umysłami myśli europejskiej epoki pomarksowskiej. Wytrzymuje on porównanie z Karolem Kautskim i Jerzym Plechanowem. Krzywicki to polski Plechanow”.

Należy żywić nadzieję, że w dobie niewątpliwego renesansu myśli naukowej Krzywickiego w ślad za interesującym, często odkrywczym studium Kowalika, będzie mogła ukazać się w niedługim czasie wyczerpująca monografia poświęcona rdzennym dziedzinom zainteresowań Krzywickiego — jego socjologii i etnologii.

F. Jakubczak

SOCJOLOGIA WARSTW SPOŁECZNYCH I STOSUNKÓW MIĘDZYGRUPOWYCH

David Lockwood, *THE BLACKCOATED WORKER. A STUDY IN CLASS CONSCIOUSNESS*. London 1958 George Allen and Unwin Ltd, ss. 224.

Wśród licznych prac, które ukazały się w ostatnich latach w krajach anglosaskich na temat pracowników umysłowych, zwraca uwagę mniej znana w Polsce niż np. *White Collar* W. Millsa lub *The Organization Man* W. H. Whyte'a bardzo interesująca książka angielskiego badacza dra Davida Lockwooda pt. *The Blackcoated Worker* (Pracownik w czarnej marynarce)¹. Praca Lockwooda jest książką o urzędnikach (*clerks*) i o ich miejscu w strukturze klasowej współczesnego społeczeństwa angielskiego; uwzględnia ona w szczególności problem „świadomości klasowej” urzędników².

Lockwood osobiście nie prowadził żadnych socjologicznych badań terenowych. Praca jest oparta na rozmaitych zestawieniach statystycznych i dokumentach historycznych. Wykorzystane zostały w niej również różne materiały zawarte w książkach i artykułach innych badaczy. Niektóre z uwzględnionych statystyk sięgają wstecz do połowy XIX wieku i były prowadzone systematycznie do naszych czasów.

¹ W. Mills, *White Collar*, New York 1953 Oxford Univ. Press; W. H. Whyte, *The Organization Man*, London 1958 Jonathan Cape.

² Lockwood terminu „pracownik w czarnej marynarce” używa zamiennie z terminem „urzędnik”. Nie wydaje się to najbardziej właściwe, gdyż, jak stwierdza sam autor, termin „pracownik w czarnej marynarce” jest terminem szerszym niż „urzędnik”, chociaż „urzędnicy stanowią większą część grupy pracowników w czarnych marynarkach” (D. Lockwood, *The Blackcoated Worker*, s. 13, odnośnik). Ponieważ jednak praca Lockwooda jest pracą nie o wszystkich pracownikach umysłowych, ale o urzędnikach, będę w dalszym ciągu recenzji używała terminu „urzędnik”. Na marginesie warto dodać, że angielskie określenie *the blackcoated worker* jest bardzo zbliżone do amerykańskiego określenia *white collar* („białe kołnierzyki”) zarówno ze względów czysto formalnych (cechą wyróżniającą tę kategorię zatrudnionych jest rodzaj ubrania), jak i ze względów merytorycznych.